

IMITAȚIE HERACLEENĂ

DUPĂ UN CUNOSCUȚ TIP DE AMFORĂ SINOPEANĂ.

AMFORĂ DE TIP “CARROT”

Andrei OPAIT^{*}

Key words: Sinope, Heracleea, amforă, imitații.

Este bine cunoscut că săpătura arheologică produce în mod constant o cantitate imensă de vase ceramice, întregi sau, de cele mai multe ori, în stare fragmentară. Acesta este și motivul pentru care specialiștii au început să examineze cu deosebită atenție acest relevant material care oferă importante indicii cronologice, economice, sociale și culturale. În studiile de la sfârșitul secolului XIX sau din prima parte a secolului XX, amforele erau folosite mai mult ca elemente de datare a siturilor datorită ștampilelor sau inscripțiilor (*tituli picti*) pe care le purtau, fiind clasificate după forma lor. În ultimele decenii ale secolului XX, începând cu importante lucrări ale lui Peacock¹, ceramica începe să fie analizată nu numai sub aspect morfologic ci și sub cel al caracteristicilor fizice ale pastei, identificându-se, uneori destul de exact, originea unor tipuri de amfore. Cea mai frecvent utilizată metodă este analiza fragmentelor ceramice, proaspat rupte, și studierea lor cu o lupă puternică², pentru identificarea anumitor incluziuni minerale, suficient de distincte, folosite de olarii antici ca degresant al pastei ceramice. Aceste incluziuni pot fi corelate cu geologia unei anumite arii geografice obținându-se o indicație prețioasă privind zona de producere a acelor amfore. Metoda este și mai de succes când aceste observații, făcute cu ochiul liber, sunt completate prin analize de laborator folosind un microscop polarizant. Acestea din urmă sunt însă destul de costisitoare, ca bani și timp; în plus, nu pot fi folosite când ești la săpături și ai nevoie de rezultate imediate pentru a termina clasificarea tipologică în timp util. În acest caz, numai experiența și ochiul specialistului făcând posibilă clasificarea materialului ceramic pe centre sau arii geografice. Dacă în Mediterana occidentală, unde au fost descoperite și săpate științific zeci de ateliere ceramice exista o tipologie a formelor ceramice bine pusă la punct, în Mediterana estică și Marea Negră situația este diferită: doar recent au început să fie localizate și, mai ales, săpate cuptoare de ars amfore. Un caz ilustrativ în acest sens îl constituie cercetarea marelui atelier de la Demirci, lângă Sinope³. Există însă multe lucruri de pus la punct în tipologia amforelor pontice deoarece identificarea multor tipuri, subtipuri și variante de amfore rămâne încă să fie realizată, împreună cu definiția clară a morfologiei, descrierea și ilustrarea corectă a pastei acestora și localizarea cât mai exactă a zonei de producție.

O atenție deosebită în această analiză este impusă de înregistrarea fenomenului imitației, frecvent atât în epoca elenistică cât și în cea romană și manifestat prin existența simultană a unor tipuri amforice similare, a căror apariție se explică prin adoptarea, de către mai multe centre, a unei forme „canonice”, devenită tipică pentru producția unei anumite regiuni. Doar analiza atentă a pastei și a unor detalii morfologice ne pot ajuta să separăm formele originale de imitații.

Scopul acestui articol este de a analiza o imitație după o amforă sinopeană, foarte răspândită în secolele IV și V d. Ch. în bazinul pontic, denumită în literatura de specialitate occidentală,

^{*} Institutul de Arheologie, Iași, Str. Lascăr Catargiu, nr. 18.

¹ Peacock, D. P. S. (1971) “Roman amphorae in pre-Roman Britain”. *The Iron Age and its Hill Forts*: 161-188; *idem*, (1977) “Roman amphorae: typology, fabric and origin”. *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Collection de L'École Française de Rome*. 32: 261-273.

² Noi am folosit o lupă puternică care mărește de 15 ori.

³ Kassab Tezgör, D. & Tatlıcan, I. 1998, ‘Fouilles des ateliers d’amphores a Demirci près de Sinop en 1996 et 1997’, *Anatolia Antiqua* VI: 423-42; Kassab Tezgör, D. “Types amphoriques romains tardifs produits simultanément à Demirci près de Sinope et dans d’autres centres de mer Noire”, in *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea*, PATABS II, Bourgas, 27th-30th September, 2007, sub tipar.

datorită formei ei, amforă „carrot” (morcov)⁴. Recentele descoperiri făcute în Dobrogea, Crimeea și Agora Atenei ne-au ajutat să identificăm și definim această imitație, probabil realizată într-un centru de olărie heracleotă, judecând după caracteristicile pastei.

Tipul de amforă pe care-l analizăm are o gură relativ îngustă, separată printr-o șanțuire și o nervură de gât; partea de sus a buzei este aplatizată. Gâtul este cilindric, lărgindu-se ușor către partea de jos. Toartele sunt paralele mai degrabă cu gâtul decât cu umărul; ele sunt masive, ovoidale în secțiune și cu o nervură mediană. Interesantă este atașarea de sus a toartei, care se lărgeste și acoperă o largă porțiune a gâtului. Corpul este conic, asemănător unui morcov și se termină într-o bază conică, nediferențiată de corp. Pe corp apar caneluri puțin proeminente. Amforele timpurii au un gât mai scurt, cu atașul superior al toartei mai aproape de buză, așa cum este cazul unei amfore descoperite la Gusinki (Pl. 1.1a,b)⁵. Mai târziu, exemplarele de la Topraichioi (Pl. 1.2a)⁶ și Atena - în Agora (Pl. 2)⁷ și în Kerameikos⁸ - au gâtul alungit, atașul superior al toartelor fiind plasat pe mijlocul acestuia. Contextul foarte bine datat al amforelor descoperite la Topraichioi ne permite să datăm acest subtip la începutul secolului V d. Ch. Aceasta înseamnă că amfora de la Gusinki trebuie datată cândva în ultimul sfert al secolului IV d. Ch. Dimensiunile gurii amforei variază între 7.5 și 8 cm în faza de început, pentru a se micșora ulterior, măsurând numai 7.0 cm (Topraichioi) și 6.8 cm (Atena-Agora). Înălțimea descrește de la 80 cm (Atena-Kerameikos) la 56.8 cm (Atena-Agora). Diametrul maxim variază între 24.5 cm (Atena-Kerameikos) și 20.8 cm (Atena-Agora). Observăm că acest tip urmează aceeași evoluție ca și tipul „carrot” sinopean.

O altă caracteristică este pasta acestui tip. Culoarea variază de la roz (7.5YR 8/4) spre brun deschis (7.5YR 6/4). Degresantul este prost sortat, cu cantități de piroxen normale spre abundent, rotunjit și subrotunjit (<0.5 mm) și cu rare incluziuni, de culoare brun deschis, dintre care unele ajung la dimensiuni de 6-7 mm, alte particule sunt brun închise la culoare, unele din ele fiind probabil nuclee de minereu de fier (Pl. 1.2b). În mod frecvent exteriorul este acoperit de un slip bej-brun. Uneori apar *dipinti* pe gâtul vaselor.

Produsul transportat de acest tip de amfora era în mod cert vinul, pentru aceasta stând mărturie resturile de rășină descoperită pe partea interioară a peretilor amforei din Agora Atenei.⁹

Acest tip, fără a fi fost descoperit în mari cantități, este prezent în regiunea Marii Negre la Heraclea¹⁰, Iatrus¹¹, Topraichioi¹², probabil în Moesia Superior¹³ și la Atena, în Agora și în Kerameikos¹⁴. Cea mai sudică apariție a acestui tip este în Palestina¹⁵. Această amforă are aceeași

⁴ Deși acest termen este folosit de specialiști în special pentru subtipul de secol V d.Ch., noi preferăm să simplificăm tipologia și să-l extindem la întreg tipul, deoarece forma corpului este aproape tot timpul la fel, evoluând de la o siluetă mai largă către una mai supla. Am folosit următoarele abrevieri: DG = diametrul gurii; DM = diametrul maxim; I = înălțimea. Toate dimensiunile sunt indicate în centimetri. Desenele au fost făcute de autor și trase în tus de Olga Malinovskaya. Fotografiiile de pastă au fost făcute de autor.

⁵ Symonovich, E. A. 1971, “Nahodka pozdneantichnoy amfory iz kurskoj oblasti”, SA 4: 232; I 75.0, DG 7.8, DM 28.0.

⁶ Opaît, A. 1991, 'Ceramica', in A. Opaît, M. Zahariade, Gh. Poenaru-Bordea, C. Opaît 'Fortificația și așezarea romană târzie de la Babadag-Topraichioi', *Peuce* 10, 255, nos. 46 and 48, pls. 23.5, 24.1. Dimensiuni: I 59.8, DG 6.8, DM 20.8 cm.

⁷ Exemplar inedit; P-31394: DG 6.8; DM 20.8; I 59.8. Mulțumim profesorului J. Camp pentru permisiunea de a analiza, desena și publica acest exemplar.

⁸ Böttger, B. 1992, “Die Kaiserzeitlichen und spätantiken amphoren aus dem Kerameikos” in *MDAIAA* 107: 375, no. 79, fig. 3.14, pl. 102.4.

⁹ Vezi nota 7.

¹⁰ Tezgör, sub tipar, vezi nota 2; este interesant că în muzeul din Heraclea există șase amfore de acest tip, ce formează cea mai mare colecție de astfel de amfore, fapt care indică, iarăși, o origine heracleotă.

¹¹ Böttger, B. 1982, 'Die Gefäßkeramik aus dem Kastell Iatrus', in *Iatrus-Krivina II*. Berlin, 115, no. 250, pl. 21.250.

¹² Vezi nota 5.

¹³ Bjelajac, L. (1996) *Amfore gornjo mezijskog Podunavia*, Beograd, 78-79, fig. 27.151.

¹⁴ Böttger 1992.

¹⁵ Bauzou, T. 2000. “La Gaza romaine (69 B.C.E.-403 C.E.)”. In *Gaza méditerranéenne: Histoire et archéologie*

datate și mărime medie ca și amforele de tip „carrot” sinopeene: ultimul sfert al secolului IV d. Ch. și prima jumătate a secolului V d. Ch.

Odată cu identificarea sa, putem conchide că acest tip de amforă a fost o imitație a Heracleei după mult mai cunoscuta și răspândita amforă „carrot” de Sinope, fără însă a avea popularitatea și răspândirea acesteia. El a fost produs în paralel cu amforele tradiționale ale Heracleei, cu gât lung și foarte îngust (Shelov E & F), probabil într-o zonă a teritoriului heracleot în care fusese aclimatizat un soi de viță sinopeana și a servit drept ambalaj difuzării vinului rezultat din această cultură.

Bibliografie

1. Bauzou, T. 2000. “La Gaza romaine (69 B.C.E.-403 C.E.)”. In *Gaza méditerranéenne: histoire et archéologie en Palestine*, ed. J.-B. Humbert, Paris: Errance: 47-72.
2. Böttger, B. 1982, 'Die Gefäßkeramik aus dem Kastell Iatrus', in *Iatrus-Krivina II*. Berlin: 33-148.
3. Böttger, B. 1992, “Die Kaiserzeitlichen und spätantiken amphoren aus dem Kerameikos” in *MDAIAA* 107: 315-81.
4. Kassab Tezgör, D. & Tatlıcan, I. 1998, ‘Fouilles des ateliers d’amphores a Demirci près de Sinop en 1996 et 1997’, *Anatolia Antiqua* VI: 423-42.
5. Kassab Tezgör, D. “Types amphoriques romains tardifs produits simultanément à Demirci près de Sinope et dans d’autres centres de mer Noire”, in *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea*, PATABS II, Bourgas, 27th-30th September, 2007, in print.
6. Opaît, A. 1991, 'Ceramica', in A. Opaît, M. Zahariade, Gh. Poenaru-Bordea, C. Opaît 'Fortificația și așezarea romană tîrzie de la Babadag-Topraichioi’, *Peuce* 10: 211-60.
7. Peacock, D. P. S. 1971, “Roman amphorae in pre-Roman Britain”. *The Iron Age and its Hill Forts*. : 161-188.
8. Peacock, D. P. S. 1977, “Roman amphorae: typology, fabric and origin”. *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l’étude des amphores. Collection de L’École Française de Rome*. 32: 261-273.
9. Symonovich, E. A. 1971, “Nahodka pozdneantichnoiy amfory iz kurskoiy oblasti”, *SA* 4: 231-32.
10. Shelov, D.B. 1978. “Yzkogorlye svetloglinyane amfory pervykh vekov hasheii ery. Klassifikatsia I hronologiya.” *KSIA* 156: 16–21.
11. Shelov, D.B. 1986. “Les amphorae d’argile claire des premiers siècles de notre ère en Mer Noire.” In *Recherches sur les amphorae grecques*, BCH Supplement 13, eds. J.-Y. Empereur and Y. Garlan, 395-400. Athens: École Française d’Athènes.

LISTA PLANSELOR

Pl.1.1a & b. Gusinki, dupa Symonovich 1971, a: sc 1:7; b: sc 1:2

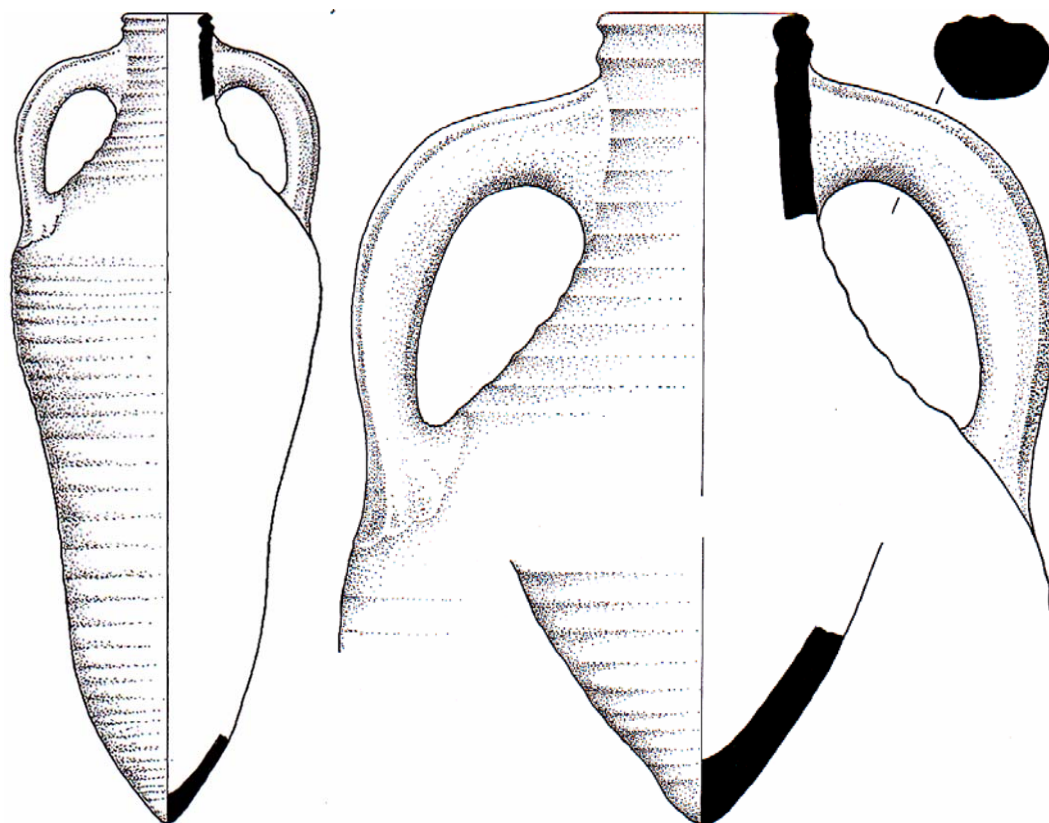
Pl.1.2 a & b. Topraichioi, dupa Opaît 1991b, pl. 24.1, a: sc. 1:3; b: fara scara.

Pl.2. Athenian Agora, a: sc 1:2; b: sc. 1: 2; b: sc. 1:5; c: fara scara.

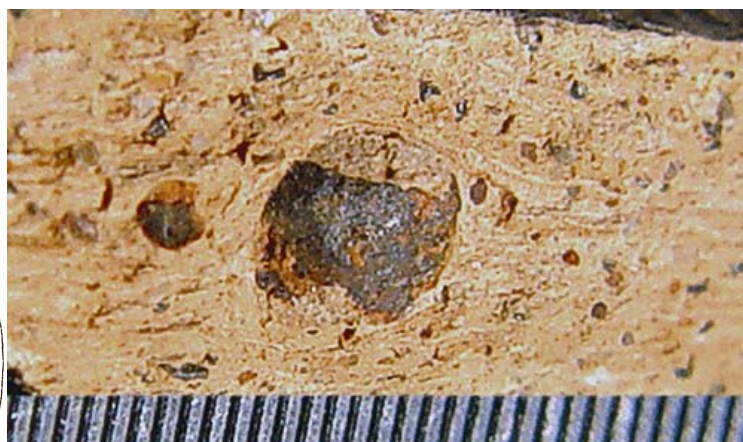
Heracleian imitation after a known type of synopean amphora. „Carrot” type of amphora

It is well known that ceramic material litter archaeological sites of all kinds. Consequently, it provides us not only with a lot of information on the nature of the site and its chronology, but also with knowledge about the social, cultural and economic life of that site. Among ceramic categories brought to light by archaeological excavations, amphora is one of the most complex artefacts that help us understand better and profoundly the ancient societies. During the last forty years, amphora studies made considerably progress as they revealed variations not only in the form but also in the clay fabric of these containers. If this progress is more visible in the western part of the Mediterranean, it is less advanced in the eastern Mediterranean and the Black Sea areas.

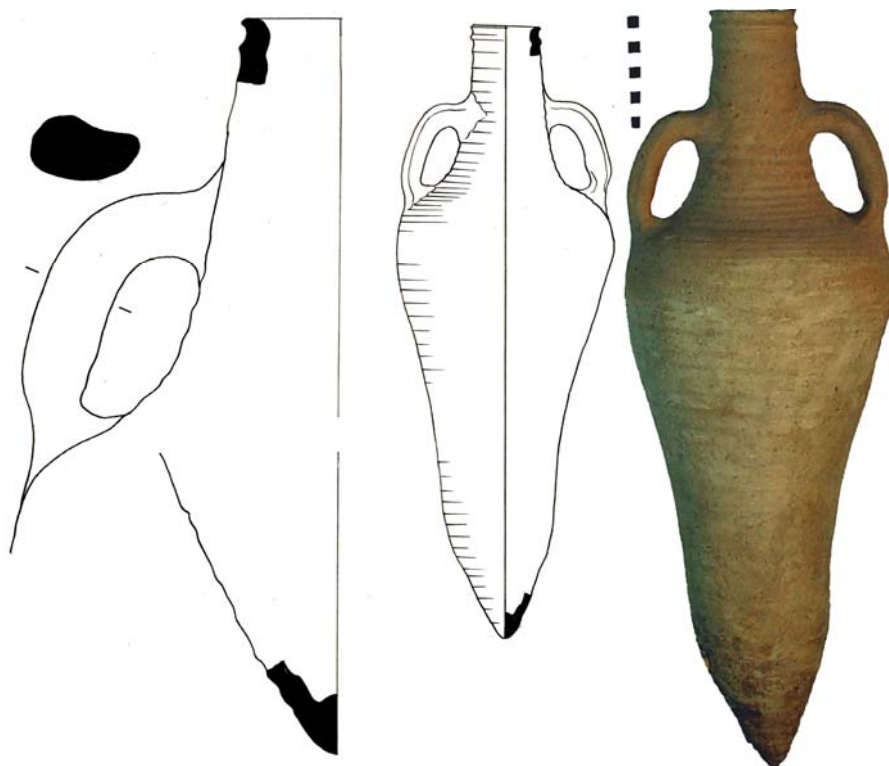
The aim of this paper is to improve the typology of Pontic amphorae by presenting a brief morphologic and fabric definition of a less known amphora type that imitates a famous Sinopean container. This wine amphora was manufactured during the last quarter of the 4th and the first half of the 5th centuries AD. Although discoveries of this type of amphora are not very abundant, limited quantities occur not only in the northern and western parts of the Black Sea but also in the eastern Mediterranean at Athens and Palestine.

Pl. 1.1a & b. Gusinki, după Symonovich 1971, a: sc 1:7; b: sc 1:2.

Pl. 1.2 a & b. Topraichioi, după Opaț 1991b, pl. 24.1, a: sc. 1:3; b: fără scară.

Pl. 2. Athenian Agora, a: sc 1:2; b: sc. 1: 2; b: sc. 1:5; c: fără scară.